

РЭАЛІЗАЦЫЯ КРАІНАМІ СЯРЭДНЯЙ ЕЎРОПЫ КРЫТЭРЫЯЎ ПРЫЁМУ Ў ЗАХОДНІЯ ІНТЭГРАЦЫЙНЫЯ СТРУКТУРЫ

Часнойскі М. Э., Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт

Этап уключэння постсацыялістычных краін Сярэдняй Еўропы ў ваенна-палітычныя і эканамічныя структуры Захаду набыў назву двойной інтэграцыі. Логіка і крытэрыі пашырэння дадзеных структур за кошт постсацыялістычнага субрэгіёну адрозніваліся з пункта погляду Паўночнаатлантычнага альянса і Еўрапейскага саюза. Прыём новых членаў у НАТО патрабаваў ўсяго толькі палітычнага рашэння, заснаванага на стратэгічных крытэрыях, і ўліку стану дэмакратыі ў новапрынятых дзяржавах. А вось рашэнне аб пашырэнні ЕС залежала ад выканання краінамі-кандыдатамі шэрагу прававых і эканамічных умоў. Гэта азначала больш складаны і працяглы шлях.

Пэўны адрэзак часу абодва працэсы адбываліся паралельна, і дадзены этап можна падзяліць на тры фазы. У першай, ахапіўшай 1992—1997 гг., ствараліся перагаворныя ўмовы для далучэння да ЕС: заключаны так званыя еўрапейскія дагаворы, якія ўсталёўвалі асацыяванае членства/партнёрства асобных сярэднееўрапейскіх краін. Затым Еўрапейская камісія (ЕК) прыняла прынцыпо-

вае рашэнне аб пашырэнні на Усход, абвясціўшы 16 ліпеня 1997 г. згоду пачаць перагаворы з шасцю дзяржавамі-кандыдатамі аб прыёме ў ЕС. Амаль адначасова — 8 ліпеня 1997 г. — Мадрыдскі саміт членаў НАТО канчаткова вырашыў пашырыць альянс на Усход.

У другой фазе (1997—2004 гг.) краіны Сярэдняй Еўропы выконвалі крытэрыі для прыёму ў заходнія інтэграцыйныя структуры і арганізацыйна афармлялі ўступленне. У НАТО былі прыняты (у 50-ю гадавіну стварэння пакта — у сакавіку 1999 г.) тры першыя постсацыялістычныя дзяржавы: Венгрыя, Польшча і Чэхія; у 2004 г. адбылося другое пашырэнне альянса — за кошт сямі сярэднеўрапейскіх дзяржаў: Балгарыі, Латвіі, Літвы, Румыніі, Славакіі, Славеніі, Эстоніі. У гэтай жа фазе завяршыліся перагаворы аб уступленні ў Еўрасаюз васьмі былых сацыялістычных краін (Венгрыя, Латвія, Літва, Румынія, Славакія, Славенія, Чэхія, Эстонія), падпісаны дагаворы аб уступленні, праведзены рэферэндумы аб уступленні ў ЕС у дзяржавах-прэтэндэнтах і ратыфікавана яго пашырэнне.

Трэцяя фаза пачалася ў 2005 г. і працягваецца зараз. Адбылося ўступленне Балгарыі, Румыніі і Харватыі ў Еўрасаюз. Дыскутавалася таксама праблема далейшага пашырэння Еўрапейскага саюза і НАТО, асабліва за кошт былых югаслаўскіх рэспублік і Албаніі, а сярод былых савецкіх рэспублік — за кошт Украіны і Малдовы. Гэтыя

працэсы — высокай ступені складанасці. Яны сустракаюць яўнае супраціўленне шэрагу краін НАТО і ЕС. У той жа час маюцца папярэднія разлікі аб эфекце ад прыняцця згаданых дзяржаў-кандыдатаў, а таксама аб часе магчымага чарговага пашырэння. Трэцяя фаза доўжыцца далей папярэдніх, не выключаецца, яна ахопіць нават дзесяцігоддзі.

Прадмет дадзенага даследавання: другая фаза інтэграцыі (1997—2004 гг.). Яна прыкметная рэалізацыяй першых рашэнняў НАТО і ЕС аб прыёме ў свае структуры часткі сярэднееўрапейскіх дзяржаў.

НАТО яшчэ з 1994 г. — пасля прыняцця палітычнага рашэння аб уласным рэфармаванні — патэнцыяльна рыхтавалася да пазітыўнага адказу на настойлівыя звароты краін Сярэдняй Еўропы аб уключэнні ў альянс. Большасць краін-прэтэндэнтаў разгарнула інтэнсіўную дзейнасць па ваенным збліжэнні з НАТО. Яны фармулявалі адпаведныя канцэптальныя падыходы да пытанняў бяспекі, прымалі новыя ваенныя дактрыны, цесна звязаныя са змененымі мэтамі знешняй палітыкі. Гэтыя дакументы першачарговай задачай абвяшчалі членства ў Паўночнаатлантычным саюзе. Нацыянальныя канцэпцыі сталі афіцыйна ўзгадняцца з канцэпцыяй бяспекі НАТО, пры гэтым падкрэслівалася, што еўрапейская бяспека — непадзельная і комплексная. Распрацоўваліся праграмы пераўзбраення войск заходнееўрапейскімі

і амерыканскімі ўзорамі, планаваліся сумесныя вучэнні, праводзілася частковая перадыслакацыя вайсковых злучэнняў з заходніх рубяжоў на ўсходнія межы.

Мадрыдскі саміт членаў НАТО 8 ліпеня 1997 г. канчаткова вырашыў пытанне аб пашырэнні альянсу на Усход. Рашэнне Паўночнаатлантычнага савета аб павелічэнні колькасці членаў НАТО аслабіла пранатаўскі прэсінг з боку сярэднеўрапейскіх дзяржаў. Для прэтэндэнтаў наступіў перыяд рэалізацыі арганізацыйных умоў, падцягваючых нацыянальныя ўзброеныя сілы да натаўскіх крытэрыяў.

Паўночнаатлантычны саюз рыхтаваў канцэптуальнае тлумачэнне прынятаму рашэнню. Пасля Мадрыдскага саміта НАТО ахвотна выдавала сябе за «клуб» дэмакратычных дзяржаў, які ветліва адчыняе дзверы таму, хто стукаецца, калі апошні выконвае некалькі ўмоў: а) стварэнне дэмакратычнай палітычнай сістэмы; б) функцыянаванне рынкавай эканомікі; в) захаванне добрасуседскіх адносін з сумежнымі дзяржавамі; г) павага да правоў чалавека і правоў меншасцей; д) дэмакратычны кантроль над узброенымі сіламі; е) здольнасць да супрацоўніцтва з узброенымі сіламі іншых дзяржаў.

Аднак ва ўяўленнях асобных дзяячоў Захаду, не кажучы ўжо аб большасці расійскіх і беларускіх палітыкаў, гэта ідылічная карціна не мела нічога агульнага з рэальнасцю. Справа ў тым, што ля

вытокаў гісторыі пашырэння НАТО стаяла хутчэй праблема прапановы, чым попытка. Іншымі словамі: ЗША былі зацікаўлены ў тым, каб праз умацаванне НАТО ажыццяўляць стратэгічны ўплыў у Еўропе і геастратэгічныя планы на Блізкім Усходзе і ў Паўднёвым паўшар'і. Прапанаванае ў Мадрыдзе пашырэнне гарантавала трымаць увесь сярэднеўрапейскі субрэгіён у сферы рэальнага кантролю пакта.

Дадзенае пашырэнне названа «прасунутай стабільнасцю». «Новая НАТО» ажыццяўляла экспансію на Усход, але ўжо не ў выглядзе накіраванага супраць Расіі ваеннага саюза, а накішталт садружнасці заходніх дэмакратычных дзяржаў з рынкавай эканомікай. Згаданая садружнасць здзяйсняе мэту «разрастання» ў працэсе падтрымкі дэмакратычна настроеных палітычных эліт у дзяржавах, што праходзяць этап трансфармацыі. Гаворка ішла пра краіны Сярэдняй Еўропы.

Зразумела, гэтым краінам, маючым рэальныя інтарэсы бяспекі, канцэпцыя «прасунутай стабільнасці» паказалася надзвычай заманлівай. У сваю чаргу ў НАТО чакалі, што новапрымаемыя дзяржавы змогуць ускласці на сябе пэўную адказнасць, прадугледжаную членствам у альянсе. На справе гэтыя патрабаванні было выканаць цяжка, калі прыняць да ўвагі тое, што за выключэннем Вялікабрытаніі, Германіі і Італіі, пакрываючых усе затраты ад прыналежнасці да блоку, гэта значыць, размясціўшых на сваёй тэрыторыі

амерыканскія войскі і ядзерную зброю, астатнія члены карысталіся пэўнымі льготамі, прынамсі, у мірны час.

Матэрыяльныя выдаткі на пашырэнне НАТО афіцыйна не раскрываліся. Было толькі абвешчана, што Варшава, Прага і Будапешт згадзіліся прапарцыянальна дзяліць свае бюджэты на тры часткі: ваенную, грамадзянскую і выдаткі на інфраструктуру. Аднак некаторым ацэнкам, траты ад пашырэння перавышалі 100 млрд дол. Гэта сума складалася з дзвюх частак: цэласнай рэалізацыі праграм прыстасавання, чаго пакт не намерваўся праводзіць поўнасьцю, а таксама размяшчэння яго войск ці ўзбраенняў у новапрынятых краінах. Другую частку выдаткаў НАТО разглядала сур'ёзна: яе рэалізацыя дазваляла скараціць час рэакцыі на верагодную агрэсію.

Еўрапейскія краіны НАТО імкнуліся ўхіліцца ад фінансавых выдаткаў, перакласці іх на ЗША і новых членаў, пераконваючы апошніх несці большыя выдаткі, звязаныя з уласнай абаронай. Меркавалася, што за перыяд да 2010 г. Польшча заплаціць 7,8—10,5 млрд дол., на Чэхію і Венгрыю прыпадзе па 2,6—3,5 млрд дол. Для дзяржаў гэта — значныя квоты. Напрыклад, для Венгрыі гэта азначала павелічэнне абароннага бюджэту на 50 %. У выпадку Польшчы і Чэхіі траты таксама ўзрасталі, хоць і ў меншых прапорцыях.

Канцэпцыя «прасунутай стабільнасці» сустракала стрыманую рэакцыю часткі грамадзян

сярэднееўрапейскіх дзяржаў не толькі з-за значных фінансавых выдаткаў. Было ўсведамленне перспектыўнасці канцэпцыі ў геапалітычным вымярэнні. Таму ідэя яшчэ да Мадрыдскага саміта мела нямала праціўнікаў, нават у ЗША. Галоўным аргументам апанентаў «новай НАТО» была гіпотэза, што прыём краін субрэгіёну, асабліва Польшчы, якія паказалі няздольнасць наладзіць свае адносіны на Усходзе, улагодзіць прыход да ўлады ў Расіі жорсткіх антызаходніх апанентаў і ў выніку пасадзейнічае разбурэнню там дэмакратычных рэформ.

Тым не менш канцэпцыя ўвасаблялася ў жыццё. 12 сакавіка 1999 г. у г. Індэпэндэнс (штат Місуры, ЗША) адбыўся ўрачысты прыём у НАТО першых трох прэтэндэнтаў: Польшчы, Чэхіі і Венгрыі. Ажыццяўлялася іх стратэгічная знешнепалітычная мэта. Працэс уключэння ў альянс ад моманту запрашэння да фактычнага абвясчэння заняў 20 месяцаў; гэта быў час ваенна-арганізацыйных пераўтварэнняў і адаптацыі да нормаў пакта.

Здзейснілася чацвёртае па ліку пашырэнне НАТО і першае — на Усход, шляхам уключэння ў альянс трох дзяржаў былой АВД. Яно прывяло да змены геапалітычнай сітуацыі ў Еўропе. Увесь сярэднееўрапейскі субрэгіён аказаўся ў сферы геапалітычнага ўплыву пакта. Усведамленне перамен, аналіз іх уплыву на расстаноўку стратэгічных сіл у сярэднееўрапейскай частцы свету набылі першараднае значэнне. Перамены сталі не толькі

вынікам тэрытарыяльнага ўзбуйнення НАТО, яны разглядаліся там як гарантыя палітыка-ваеннай бяспекі і як акт гістарычнай справядлівасці — вяртання народаў субрэгіёну ў заходнія інстытуты дэмакратыі.

У маі 2000 г. дзевяць наступных краін субрэгіёну выступілі з сумеснай заявай, абвясціўшы сябе кандыдатамі на ўступленне ў НАТО. Чарговае, колькасна значна большае пашырэнне НАТО, адбылося ў змененай міжнароднай сітуацыі — пасля тэрарыстычных атак на Нью-Ёрк і Вашынгтон 11 верасня 2001 г. і пасля амерыканскага ўдару па Іраку. ЗША шукалі саюзнікаў, гатовых да падтрымкі, і не без падстаў бачылі іх сярод тых дзяржаў Сярэдняй Еўропы, якія імкнуліся да членства ў альянсе. Уласныя сумненні былі адсунуты на ўзбочыну. 29 сакавіка 2004 г. у НАТО былі ўключаны Балгарыя, Латвія, Літва, Румынія, Славакія, Славенія і Эстонія.

Як адзначана вышэй, амаль адначасова з рашэннем Мадрыдскага саміта аб пашырэнні НАТО на Усход, 16 ліпеня 1997 г. Еўрапейская камісія прыняла рашэнне пачаць перагаворы з шасцю дзяржавамі-кандыдатамі аб прыёме ў ЕС. У брусельскіх кабінетах сцвярджалі, што ўключэнне сярэднееўрапейскіх краін павялічыць зону стабільнасці ў Еўропе, пасадзейнічае міру і бяспецы. Пашырэнне Агульнага рынку ўздыме лік спажыўцоў да 480 млн чалавек, што дасць імпульс эканамічнаму развіццю Еўропы і ство-

рыць новыя магчымасці для гандлю. Пашыраны Еўрасаюз набудзе большую вагу ў сусветнай эканоміцы і зможа выступіць з больш моцных пазіцый на міжнароднай арэне.

Яшчэ ў 1993 г. Еўрапейскі савет сфармуляваў наступныя палітычныя і эканамічныя крытэрыі, ад выканання якіх залежаў прыём дзяржаў сярэдне-еўрапейскага субрэгіёну ў склад членаў Еўрасаюза:

- стабільнае дзяржаўнае ўладкаванне, гарантуюча дэмакратыю і законнасць;

- захаванне правоў чалавека і асноўных свабод, у тым ліку правоў нацыянальных меншасцей;

- працуючая рынкавая эканоміка, здольнасць краіны спраўляцца з канкурэнцыяй і рынкавымі сіламі ўнутры ЕС;

- здольнасць дзяржавы-кандыдата выконваць членскія абавязацельствы;

- рэальная здольнасць ЕС прыняць новых членаў у свае шэрагі.

Інтэграцыя праходзіла праз некалькі этапаў: пасля маніторынгу паўнаты выканання бягучага Брусель уключаў «зялёнае святло» наступнаму. Так, зместам першага этапа стаў падрабязны аналіз адпаведнасці заканадаўства кандыдата прававым актам ЕС, затым наступаў этап падрабязных перагавораў па прыблізна 30 тэматычных раздзелах. Выкананне вылучаных Бруселем задач не толькі фармальна набліжала кандыдата да заяўленага членства, што важней, садзейнічала паскарэнню іх мадэрнізацыі і эканамічнага

развіцця — часткова дзякуючы доступу да структурных фондаў ЕС, часткова — удасканаленню рынка працы краін-кандыдатаў і пераплыву капіталаў, часткова — у выніку абнаўлення ўнутранага заканадаўства аж да адпаведнасці зводу нарматыўных актаў ЕС.

У снежні 1997 г. у Люксембургу Савет міністраў ЕС вызначыў парадак уступлення і разгарнуў інтэнсіўныя перагаворы з Чэхіяй, Эстоніяй, Польшчай, Славеніяй і Венгрыяй. Іх палітычная мэта — падрыхтоўка акта ўступлення ў Еўрапейскі саюз. У 1999 г. саміт ЕС у Хельсінкі устанавіў дату гатоўнасці прыёму на канец 2002 г.

Ацэньваючы гатоўнаць прэтэндэнтаў, Еўракамісія прыйшла да высновы, што вынікі, дасягнутыя імі, у цэлым здавальняючыя: яны заклалі падваліны рынковай эканомікі і стабільнага развіцця, аднавілі адносна высокі эканамічны рост, які двойчы перавышаў тэмп росту ў ЕС. У сувязі з глабальным фінансавым крызісам у 1998 г. поспехі аказаліся менш значнымі. Тым не менш у асобных краінах субрэгіёну рост ВУП склаў каля 5 %, хоць сітуацыя ў кожнай з іх істотна адрознівалася. Узровень эканамічнага развіцця краін-кандыдатаў у ЕС вызначаўся працэнтам да адпаведнага сярэдняга ўзроўню Еўрасаюза. У пачатку 2000 г. ён склаў для Славеніі 69 %, для Чэхіі — 61, Венгрыі — 49, Польшчы — 39, Літвы — 31, Латвіі — 28 %.

У шэрагу выпадкаў працэс прыватызацыі не адпавядаў крытэрыям галоснасці і не суправад-

жаўся неабходнай структурнай перабудовай. Субрэгіён з цяжкасцю прывыкаў да прынятых на захадзе правілаў канкурэнцыі. Мала прасунуліся ўперад рэформы ў сферы фінансаў, банкаўскай справы. Меліся праблемы з выкананнем гандлёва-эканамічных артыкулаў еўрапейскіх дагавораў. Найвастрэйшымі праблемамі аказаліся прыстасаванне сельскай гаспадаркі і ўзровень прафесійнай кваліфікацыі насельніцтва. Велізарная маса непрыстасаваных да сучаснага рынку людзей працы навісла цяжарам на бюджэтах дзяржаў, падрываючы палітычную стабільнасць, якасць айчынай прадукцыі, канкурэнтаздольнасць эканомікі.

Гэтыя дзяржавы трактаваліся як «формы дэмакратыі», у цэлым адпавядаючыя крытэрыям ЕС. У іх абаронены правы меншасцяў, хоць у асобных з іх не пераадольваліся напружанасць і цяжкасці ў галіне рэгіянальнага супрацоўніцтва. Заставаліся і іншыя праблемы. Пакуль былі нявырашанымі пытанні незалежнасці радыё і тэлебачання, меліся праблемы вакол зацвярджэння незалежнай судовай улады і дастатковай колькасці і кваліфікацыі судовага корпусу, асабліва ў вобласці гаспадарчага і прыватнага права. ЕК не выключала, што асноватворныя прынцыпы — дэмакратыя, абарона правоў чалавека і нацыянальных меншасцей — яшчэ могуць быць парушаны ў краінах-кандыдатах. Гэтая заўвага, дарэчы, пагражала сарваць ці адсунуць перагаворы аб уступленні ў Еўрасаюз.

Пэўны прагрэс у перагаворах усё ж наступіў у 1999 г. Паскорыўся працэс узгаднення ўмоў прыёму. Краіны-кандыдаты першай групы абаранілі свае пазіцыі ва ўсіх перагаворных абласцях, нават у самых складаных: аграрным сектары, свабодным перамяшчэнні капіталу і рабочай сілы. У 2002—2003 гг. нацыянальныя парламенты краін-кандыдатаў і краін-членаў ратыфікавалі ўступныя пагадненні. Дагавор аб далучэнні быў падпісаны 16 красавіка 2003 г. у Афінах членамі ЕС і дзесяццю новымі краінамі, сярод якіх восем — выхадцы з сярэднеўрапейскай прасторы. Дакумент ратыфікаваны Еўрапарламантам і ўступіў у сілу 1 мая 2004 г.

Адначасовае далучэнне датычылася Венгрыі, Латвіі, Літвы, Польшчы, Славакіі, Славеніі, Чэхіі і Эстоніі. Часткай гэтай жа хвалі пашырэння ЕС стала далучэнне Балгарыі і Румыніі ў 2007 г., якія толькі к таму часу выканалі крытэрыі. Пашырэнне 2004 г. стала буйнейшым разавым узбуйненнем — як па ахопленай тэрыторыі, так і па ліку насельніцтва.

Вострым заставалася пытанне кошту пашырэння ЕС на Усход. ЕК прызнавала, што яны пацягнуць рост як прыбытку, так і затрат з саюзнага бюджэту, прычым не было прагнозу: чаго ў выніку акажацца больш. Самыя значныя выдаткі планаваліся на датацыі фермерам і на выдзяленне структурных фондаў кожнай новай краіне-члену. Брусель папярэдзваў, каб яны ўласнымі сіламі

прыстасоўваліся да структур ЕС, не патрабуючы лішніх датацый з саюзнага бюджэту. На дапамогу, якую ў свой час атрымалі Іспанія, Партугалія ці Грэцыя, Еўрасаюз не знаходзіў сродкаў.

ЕК ацэньвала, што прыём вызначаных краін Сярэдняй Еўропы і ўключэнне іх у дзеючую сістэму фінансавай дапамогі будзе каштаваць Еўрасаюзу каля 50 млрд дол. штогод. Гэта — занадта цяжкі груз на бюджэт. Таму было агучана папярэджанне аб абмежаванні асобных структурных фондаў — субсідый на правядзенне сумеснай аграрнай палітыкі і дапамогі няразвітым раёнам. Такія варыянты выклікалі расчараванне ў краінах-кандыдатах. ЕС пераставаў уяўляцца ім ідэальным вырашэннем усіх праблем. Усё ж станоўчае пераважала, а перафразуючы вядомае выказванне У. Чэрчыля аб дэмакратыі, можна сцвярджаць, што Еўрасаюз — не ідэальны сродак аб'яднання краін і лячэння супярэчлівых інтарэсаў, аднак Еўропа не знаходзіла і не знойдзе сродка лепшага, чым ён.

Такім чынам, паспяховыя постсацыялістычныя пераўтварэнні ў краінах Сярэдняй Еўропы ў 1997—2004 гг. завяршаліся рэалізацыяй інтэграцыйных імкненняў — згодай Захаду на прыём часткі з іх у НАТО і Еўрапейскі саюз. На шляху да рэалізацыі дадзенай мэты ўсе краіны субрэгіёну ажыццявілі абсяжныя рэформы: заклалі і ўмацавалі рынкавыя адносіны ў эканоміцы, стварылі сферу прыватнай уласнасці, уключыліся ў працэс замежнага інвеставання, заснавалі і ўмацавалі сістэму дэмакратычнага права-

вога грамадства, перабудавалі сацыяльную сферу пад заходнія ўзоры, прыстасавалі прававыя асновы сваіх дзяржаў да стандартаў ЕС, перабудавалі на заходнія ўзоры свае абарончыя сістэмы. Іх удзел у дзейнасці інстытутаў ЕС і НАТО на ўступным этапе пацвярджаў вызначаную стратэгічную мэту — стаць суб'ектам міжнароднай палітыкі, хоць аб паўнаўтаснай суб'ектнасці гаварыць было заўчасна.

Научное издание

**МНОГОВЕКТОРНОСТЬ
ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ**

**Материалы международных
круглых столов**

Минск, октябрь — ноябрь 2016 г.

На русском и белорусском языках

Ответственный за выпуск *Н. Г. Щербакова*

Подписано в печать 01.12.2016. Формат 60×84 ¹/₁₆. Бумага офсетная.
Ризография. Усл. печ. л. 5,58. Уч.-изд. л. 3,01.
Тираж 100 экз. Заказ 649.

Республиканское унитарное предприятие
«Издательский центр Белорусского государственного университета».
Свидетельство о государственной регистрации издателя, изготовителя,
распространителя печатных изданий № 1/159 от 27.01.2014.
Ул. Красноармейская, 6, 220030, Минск.

Отпечатано с оригинала-макета заказчика
в республиканском унитарном предприятии
«Издательский центр Белорусского государственного университета».
Свидетельство о государственной регистрации издателя, изготовителя,
распространителя печатных изданий № 2/63 от 19.03.2014.
Ул. Красноармейская, 6, 220030, Минск.